
практичної конференції "Біорізноманіття України в контексті сучасних природних умов середовища (04-05 червня 2020 року, Тернопіль). С.265 – 272.

Юрій СМЕРЕЧИНСЬКИЙ, аспірант
*Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка*

АНАЛІЗ ВНЕСКУ МИКОЛИ ПЕТРОВИЧА ЧАЙКОВСЬКОГО У ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка науково-практичної проблеми. Не залежно від часового проміжку, природно-заповідний фонд завжди посідає ключове місце, як у формуванні національної політичної, так і наукової думки, оскільки заповідні території виконують ключові функції у збереженні цінних природних комплексів, та ряд функцій пов'язаних безпосередньо із життєдіяльністю людини. Тому варто дослідити як одна людина може внести непомірну лепту в формування охоронних територій цілого регіону.

Актуальність і новизна дослідження. У зв'язку із відзначенням 100-літньої річниці від дня народження видатного природоохоронця Тернопільщини, варто ще раз підкреслити його внесок у заповідну справу рідного краю.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. За темою дослідження проаналізовано праці Вікирчака О., Ленків І., Черняка В., Синиці Г., та П'ятківського І.

Виклад основного матеріалу. Життєвий шлях Миколи Петровича Чайковського розпочався 2 листопада 1922 року у селі Тарасівка Жмеринського району на Вінничині. Свої наукові та природодослідницькі здібності почав розвивати у гірському училищі у м. Нальчик після закінчення якого молодшим контролером Верхньо-Балканської геологопошукової партії, а пізніше до 1941р. колектором Згідської геологорозвідувальної партії у Північній Осетії. У пошуках благородних металів він побував на вершинах Ельбрусу, Тереколу, Малий, Великий Азау, Донгус Орун. На початку 1941р. з родиною переїжджає в м. Станіслав (Івано-Франківськ), де працював контролером поїздів до початку війни. Під час війни знаходився в окупації та працював на

колії, звідки був звільнений для продовження свого шляху дослідження природи шляхом навчання на географічному факультеті Львівського університету. З 1945р. працював інспектором у Станіславському територіальному управлінні лісоохорони та лісонасадження. Після закінчення чотирьох місячних курсів підвищення кваліфікації лісничих в м. Коломия з 1946 по 1948 роки працював лісничим Лютянського, Черногородського лісництва Велико-Березненського лісгоспу Закарпатської області. В 1950 р. закінчив 6-ти місячні курси підвищення кваліфікації спеціалістів лісового господарства у Львові, а 1956-1961 р. навчався у Львівській лісотехнічний інститут з правом вступу в аспірантуру без іспитів. З 1949 по 1965 роки працював в Тернопільській області на посаді лісничого Литвинівського, Золото-Потіцького, Дорогичівського і Микулинецького лісництв.[3]

Рис. 1 Лісова охорона Дорогичівського (Червоногородського) лісництва [4]

За неповних три роки починаючи з 1965 р., коли його було обрано головою Тернопільського обласного УТМР, досягнуто збільшення поголів'я диких тварин: зайця русака в 2,3 рази, козулі - 2,5 рази, диких свиней - 4,9 рази, куріпок - 3,6 разів. За успіхи в роботі Чайковський був нагороджений бронзовою медаллю ВДНГ СРСР, а УТМР присвоїло йому звання «Почесного члена».

Що ж стосується безпосередньо охорони та раціонального використання природних ресурсів, то починаючи з організації в 1967 році обласної інспекції Держкомітету Ради Міністрів УРСР по охороні природи Микола Петрович був призначений старшим інспектором Тернопільської області. Де здійснював контроль за станом охорони і раціонального використання земельних і рослинних ресурсів, лісів, тваринного світу, рибних запасів, корисних копалин і природно-заповідного фонду. На той час у штатному розписі було 4 особи. Під час роботи за проектами Чайковського М.П. і під його безпосереднім керівництвом в лісництвах області створено понад 2000 га лісонасаджень, технічно цінних порід. В даний час ці лісонасадження відзначаються різноманіттям і високою стійкістю. В зв'язку з тим, що більшість лісонасаджень створювались Миколою Петровичем науково обґрунтовано, вони мають цінність, як взірці високопродуктивних лісів і будуть служити об'єктом вивчення і наслідування вченими і практиками лісорозведення, як зазначав начальник Тернопільського управління лісового господарства та лісозаготівлі М. Зубанюк.

Рис. 2 Розсадник у Дорогичівському (Червоногородському) лісництві [4]

Що ж стосується безпосередньо охорони та раціонального

використання природних ресурсів, то починаючи з організації в 1967 році обласної інспекції Держкомітету Ради Міністрів УРСР по охороні природи Микола Петрович був призначений старшим інспектором Тернопільської області. Де здійснював контроль за станом охорони і раціонального використання земельних і рослинних ресурсів, лісів, тваринного світу, рибних запасів, корисних копалин і природно-заповідного фонду. На той час у штатному розписі було 4 особи. Під час роботи за проектами Чайковського М.П. і під його безпосереднім керівництвом в лісництвах області створено понад 2000 га лісонасаджень, технічно цінних порід. В даний час ці лісонасадження відзначаються різноманіттям і високою стійкістю. В зв'язку з тим, що більшість лісонасаджень створювались Миколою Петровичем науково обґрунтовано, вони мають цінність, як взірці високопродуктивних лісів і будуть служити об'єктом вивчення і наслідування вченими і практиками лісорозведення, як зазначав начальник Тернопільського управління лісового господарства та лісозаготівлі М. Зубанюк.

За час роботи в природоохоронних органах ним особисто було обстежено і взято під охорону понад 300 об'єктів і територій природно-заповідного фонду загальною площею 100 тис. га. про що свідчать цифри: на час створення обласної інспекції Держкомітету Ради Міністрів УРСР по охороні природи (1967р.) законом охоронялося 12 об'єктів і територій природно-заповідного фонду, а в 1996р., коли Микола Петрович вийшов на пенсію їх нараховувалося 518 об'єктів. Був ініціатором створення природного заповідника „Медобори”, національних природних парків „Кременецькі гори” та „Дністровський каньйон”. За час роботи М.П.Чайковського в природоохоронній галузі кількість природно-заповідних об'єктів і територій збільшилася на 506. За ініціативи і безпосередньої участі Миколи Петровича кількість об'єктів природно-заповідного фонду області зростала: 130 – у 1970 році, 1975 р. – 262 одиниці, 1974 р. – 370 одиниць, 1996 р. – 514 одиниць, 1997 р. – 524 одиниць (загальною площею 117226,39 га). Майже на всі об'єкти (понад 500) він особисто підготував проекти рішень облвиконкому та обласної ради. [3,5]

Відоме на всю Україну ботанічне намисто із заказників державного значення поблизу м. Заліщики (Обіжево, Жижаво,

Криве, Касперівський) - заслуга цієї людини. Пізніше Микола Петрович приклався до визнання заповідними державного значення урочища Глоди біля Колодрібки, урочища Заліщицька діброва біля Шутроминців та кількох десятків заповідних об'єктів місцевого значення. Природо-заповідний фонд нашого району станом на 2004 рік налічував 62 об'єкти. Більшість з них отримали свій охоронний статус саме завдяки наполегливій праці Чайковського. Ще з 70-их років минулого століття Микола Петрович з властивою йому енергією пропагував і обстоював на різних рівнях, в різних інстанціях необхідність створення у Придністров'ї національного природного парку, розробив детальний проект майбутнього парку. [1]

Рис. 3 Під час рейду в орнітологічному заказнику загальнодержавного значення «Чистилівський» [4]

Рис. 4 Околиці с. Касперівці Чортківський район [4]

Уже в 1972 р. в м. Заліщики відбулась перша міжобласна нарада з питання створення Дністровського державного парку в

межах Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької і Хмельницької областей. Нарада схвалила ініціативу тернополян про організацію Дністровського державного природного парку і рекомендувала представникам перелічених областей підготувати відповідні документи для розгляду їх у відповідних облвиконкомках і в Держкомприроди УРСР. [1]

14 листопада 1977 р. виконком Тернопільської обласної ради народних депутатів розглянув матеріали, підготовлені облінспекцією з охорони природи і прийняв рішення «Про створення Дністровського державного природного парку і поліпшення туризму в області».[1]

Рис. 5 Під час науково-дослідної експедиції з вивчення флори у межах Дністровського каньйону 1997 рік[4]

Рис. 6 На території гідрологічного заказника загальнодержавного значення «Серетський» [4]

Микола Петрович постійно співпрацював з науковцями Тернопільського національного педагогічного університету ім. В.Гнатюка. Досвід своєї роботи в заповідній справі передавав студентам і науковцям. Читав лекції студентам і слухачам курсів підвищення кваліфікації. В науковому доробку Чайковського є: 2 книжки «Пам'ятки природи Тернопільщини», Львів «Каменярь» 1977р. і «Дністровський каньйон», Львів «Каменярь» 1982р.; 14 наукових статей; 14 буклетів. Неодноразово публікував свої статті в газетах і журналах на природоохоронні теми. Був автором реєстрів природно-заповідного фонду Тернопільської області. [3]

Одним із багатьох його досягнень у сфері охорони природи є створений оазису серед міста - заповідного куточка. Коли після

20 річної роботи у сфері лісового господарства Миколі Петровичу запропонували роботу в органах охорони природи він погодився, і у цій сфері він пропрацював з 1967 по 1997 рік.

У 1965 році Микола Петрович з сім'єю переїжджає в м. Тернопіль і оселяється в будинку по вулиці Винниченка (Карпенка), 13. В дворі на пустирі Микола Петрович вирішив закласти унікальний куточок з рідкісною рослинністю.

У 1984 році Микола Петрович купив у Нікітському ботанічному саду насіння гінкго дволопатевого. Сподівався, що приживеться більшість, але прижилося лише 10 %. Це була його гордість. Микола Петрович частину саджанців подарував місту, педагогічному університету, лісництвам. На момент оголошення в 1994 році куточка об'єктом природно-заповідного фонду – ботанічною пам'яткою природи місцевого значення «Заповідний куточок імені Миколи Чайковського» площею 0,029 га колекція рослинного світу складалася приблизно з 100 видів, в тому числі біля 50 рідкісних та екзотичних. Серед них: занесених до Червоної книги України: ясенець білий (*Dictamnus albus* L.), тис ягідний (*Taxus baccata* L.), підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis* L.), цибуля ведмежа (*Allium ursinum* L.), зозулені черевички (*Cypripedium calceolus* L.), шафран Гейфелів (*Crocus heuffelianus* Herbi), лілія лісова (*Lilium martagon* L.), горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), ковила волосиста (*Stipa capillata* L.), сон лучний (сон чорніючий, сон богемський) (*Pulsatilla pratensis* (L.) Mill. s.l.), вовчі ягоди (*Daphne sneogum* L.).[2] Серед регіональнорідкісних видів тут зростали: молодило руське (*Sempervivum ruthenicum* Schnittsp. et C.V.Lehm.), гвоздика Анджейовського (*Dianthus andrzejowskianus* Zapal.), півники угорські (*Iris hungarica* Waldst. Et Kit.), кадило сарматське (*Melitis sarmatica* Klok.), конвалія звичайна (*Convallaria majalis* L.), чебрець Маршаллів (*Thymus marschallianus* Willd.). Серед екзотичних видів: гінкго дволопатево (*Ginkgo biloba* L.), метасеквойя розсіченошпилькова (*Metasequoia gliptostroboides* H. Et Cheng), тюльпанове дерево (*Leriodendron tulipifera* L.), ялиця біла європейська (*Abies alba* Mill.), сакура японська (*Prunus serrulata*), кипарис вічнозелений (*Cupressus sempervirens* L.), сумах пухнастий (*Rhus typhina* L.), церціс канадський (Іудове дерево (рожеве) *Cercis canadensis* L.), лимонник китайський (*Schizandra chinensis* (Turcz.) Baill), елеутерокок колючий (*Eleutherococcus*

senticosus (Rupr. Et Maxim.). [2]

**Рис. 7 Тюльпанове
дерево (*Leriodendron
tulipifera* L.) [2]**

**Рис. 8 Цибуля
ведмежа (*Allium ursinum*
L.) [2]**

**Рис. 9 Сакура
японська
(*Prunus serrulata*)
[2]**

Також в «Заповідному куточку» зростають сніжноягідник білий, широкогілочник східний та туя західна, ялина звичайна, горіх чорний, береза чорна, плющ звичайний, барвінок малий, ялівець козацький, таволга польська, клен сріблястий, самшит вічнозелений, фіалка біла, хеномелес японський, герань криваво-червона, берека, калина звичайна, сорти троянд, бузку, піонів, папороть. [2,6]

У 1989 році Миколу Петровича було призначено заступником голови – начальником відділу охорони і раціонального використання землі, лісу, рослинних ресурсів та тваринного світу Тернопільського обласного комітету по охороні природи. З 1990 - головний інспектор відділу по охороні землі і лісів. З 1992 року переведений на посаду головного інспектора, завідуючого сектором заповідних територій, охорони і використання тваринного світу, рибних запасів держуправління. З 1994 року старший державний інспектор - начальник відділу природно-заповідного фонду, тваринного світу. В 1995 році в зв'язку із пенсійним віком переведений на посаду завідувача архіву держуправління екобезпеки в Тернопільській області. На цій посаді пропрацював до 1996 року і вийшов на пенсію. [3]

Закінчив свій шлях видатний природоохоронець у Тернополі 07.04.2011р.

Висновки. Отже як ми можемо пересвідчитися, Микола Петрович став для всієї природно-заповідної справи Тернопільщини, фактично, наріжним каменем, котрий є фундаментом створення великої кількості охоронних об'єктів. Саме за його безпосередньої участі було підготовлено документацію на понад 500 одиниць заповідних об'єктів області. Також не варто відвертати увагу і від висадження більше 2 тис га лісів, до яких приклав свою руку безпосередньо Микола Петрович. Створення усіх трьох найголовніших природно-заповідних перлин Тернопільської області було ініційовано саме Миколою Петровичем, це досягнення, котре важко повторити навіть в умовах країни, не говорячи вже про область. Тож ми повинні найперше зберегти весь природоохоронний та науковий доробок цієї видатної людини, а також принагідно збільшити кількість та площу охоронних територій, як мінімум свого регіону, задля збереження пам'яті про великі справи видатної людини.

Література:

1. Вікирчак, О. К. Пристрасний захисник природи / О. К. Вікирчак // НПП «Дністровський каньйон». — 2012. — 11 жовт. — За інформацією газети «Колос».
2. Дані управління екології та природних ресурсів Тернопільської облдержадміністрації.
3. Леньків І.В. Чайковський Микола Петрович // [Тернопільський енциклопедичний словник](#) : у 4 т. / редкол.: Г. Яворський та ін. — Тернопіль : Видавничополіграфічний комбінат «Збруч», 2008. — Т. 3 : П — Я. — С. 582—583.
4. Сімейний фото-архів Миколи Петровича Чайковського.
5. Черняк В.М., Синиця Г.Б. Рідкісні та зникаючі рослини Тернопільщини з Червоної книги України. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008.- 224 с.
6. Черняк В.М., Синиця Г.Б., П'ятківський І.О. Унікальні перлини природи Тернопільщини. — Тернопіль: Навчальна книга- Богдан, 2014.-512с.